

SVEND AAGE CHRISTENSEN & HENNING GOTTLIEB (red.): Danmark og Rusland i 500 år. Det sikkerheds- og nedrustningspolitiske Udvalg, 1993, 384 s., 200 kr.

Femhundredåret for den dansk-russiske traktat fra 1493 har givet anledning til udsendelse af publikationer og en udstilling, og det er tilfældigvis faldet sammen med undertegnelsen af en dansk-russisk arkivaf tale og dermed forhåbentlig begyndelsen til øget adgang til de russiske arkiver fra tiden efter 1917 for danske forskere. Der vil i givet fald være rigeligt at tage fat på for danske historikere med kendskab til russisk, for Sovjetunionen har jo spillet en vigtig rolle for dansk udenrigspolitik, punktvis også for indenrigspolitikken, men hidtil har det mest været muligt at gisne om de sovjetiske planer og forbindelser til statslige og ikke-statslige aktører. Enkelte åbninger har der dog været i de senere år, og de sidste artikler af dette samleværks ialt 15 bringer noget af dette nye stof frem, dog uden notehenvi sninger her. Kurt Jacobsen trækker på sit store materiale om Aksel Larsen i sit bidrag om forholdet mellem DKP og Moskva. Og Bent Jensen gennemgår hovedlinierne i de sikkerhedspolitiske relationer i hele sovjetperioden. Hans påpe gning af det skarpe skift i det danske socialdemokratis holdning og samspillet mellem de danske fredskræfter og russerne i 1980'erne får dog ikke i sin korte form plads til så megen dokumentation. Den kommer antagelig senere. Henning Gottlieb kan i øvrigt i indledningen oplyse, at den danske ruslandspolitik i efterkrigstiden ikke medførte, at Danmark på nogensomhelst afgørende måde gik på akkord med sine allierede. Det tredje bidrag om sovjet-tiden er Erik Nørgaards beretning om København som centrum for kommunisternes internationale net i mellemkrigstiden. Vi får repeteret de spændende historier om det fordækte kommunistiske miljø – med store planer og ringe virkninger.

Bogen begynder med 1493, men som bl.a. John Lind har påvist (HT bd.92) kan man følge dynastiske og politiske forbindelser tilbage til 1100-tallet. Trods 500 års fred har de dansk-russiske forbindelser ikke altid være lige nære eller ukomplicerede. Landene har hyppigt været modstandere og på randen af åben krig, og de naturlige fællesinteresser i at samarbejde mod svenskere, polakker, litauere eller tyskere er ikke altid blevet til praktisk politik, men forstyrret af personlige antipatier, religiøse forskelle, usikker beslutningsevne, dynastiske interesser eller europæisk storpolitik. Og generelt har relationerne ændret sig i takt med Danmarks stærkt faldende, Ruslands stærkt stigende indflydelse i det europæiske og globale system.

Bogen dækker ikke alle sider af det bilaterale forhold. I det handelsmæssige er der et hul mellem oversigten over perioden 1500-1800 og de danske initiativer i slutningen af 1800-tallet og indtil 1918. I det politiske er tilsvarende perioden fra Napoleons-krigene og til midten af forrige århundrede savnet. På det kulturelle område er lakunerne endnu større. Men det har næppe heller været meningen at dække det hele, snarere at levere en blanding af oversigter og enkeltstudier, hvor også den eksisterende forskningssituation har været en begrænsende faktor.

Mikael Venge skriver som vanligt fornøjeligt og kontant om den gamle traktat fra 1493 og den noget turbulente udvikling i forholdet gennem de næste hundrede år, præget af mistænksomhed og gensidig foragt og skiftevis fælles og krydsende interesser. Sv.Aa. Christensen opfrisker sine studier i dansk-russisk politik fra 1600-tallet med de fejlslagne ægteskabsforsøg og halvhjertede allian-

cer mod Sverige. Bl.a. de religiøse forskelle ses som en vigtig hindring for det klassiske fyrstediplomati, og det var jo et generelt problem for de ortodokse zarere – ligesom sidenhen de ideologiske forskelle mellem øst og vest måtte præge sovjet-tiden. Først religionens svækkelse i Vesten i 1800-tallet muliggjorde en vellykket ægteskabspolitik – men på det tidspunkt havde den næppe samme politiske vægt, som det også fremgår af Gerda Petris beretning om prinsesse Dagmars forlovelse med den russiske tronfølger og giftermål med hans broder.

I 1700-tallet øgedes forbindelserne iflg. Hans Bagger, der også kan bygge på egne tidligere studier. Det skete i takt med Ruslands stigende betydning i Vesteuropa, som dog samtidig førte til, at landene af og til stod på hver sin side i alliancespillet, og hvor forholdet til Sverige og Gortorperne indgik. Bagger lægger traditionen tro stor vægt på monarkernes prioriteringer og ser alliancen af 1773 som central, fordi Rusland derigennem blev afgørende i dansk sikkerhedspolitik. Også på det økonomiske område øgedes forbindelserne stærkt i 1700-tallets anden halvdel. Michael Jensen gennemgår handelen i hovedtræk og understreger den skæve handelsbalance i Ruslands favør – også et gennemgående træk – og handelsvarerne, hør, hamp, stedvis korn, til den voksende danske skibsfart, jf. hans artikel i HT 1991.

Peter Ulf Møller tegner underfundigt billedet af russerne i danske rejsebeskrivelser og geografibøger eller i udenlandske værker, der stod til rådighed for danske læsere. Vi får repeteret de kendte generaliseringer om hårdførhed, uoplysthed – dog også en bondsk snuighed og en vis lærevillighed – egenskaber som naturligt nok må præge et barbarisk folk. Desværre omtales ikke det anderledes positive billede af det russiske folk, som passede ind i danske sovjet-positive kredses opfattelse af Sovjetunionen som utopi. For at dække de kulturelle forbindelser bredt optrykkes Carl Stiefs 30 år gamle artikel fra et venligt og diskret festskrift i anledning af et sovjetisk statsbesøg. Tillige er der blevet plads til illustrerende og interessante kuriositeter som Lars Poulsen-Hansens artikel om Rasmus Æreboe og hans oversættelse af en russisk lovtækt i begyndelsen af 1700-tallet og Niels-Erik Rosenfeldts bidrag om oversættelse til russisk af Holbergs Danmarkshistorie og dens rolle i debatten om styreformen i Rusland i 1700-tallet.

Frede P. Jensen tager en del af et væsentligt, men hidtil lidet undersøgt tema op: Danmarks plads i russisk sikkerhedspolitik frem mod 1. Verdenskrig. Dette spørgsmål kunne ikke dækkes fyldestgørende i Troels Finks tætte analyser af perioden, og bl.a. Erling Bjøl har peget på den russiske faktor som måske afgørende for Danmark fra 1880'erne. Desværre lægger denne artikel hovedvægten på en mindre del af emnet med udgangspunkt i en halv brevveksling mellem den russiske folkeretsekspert Martens og den danske Matzen 1898-1904. Her drejer det sig om idéen om en stormagtsgaranteret neutralisering af Danmark – som Estrup og Vedel havde været betænkelig ved, fordi man frygtede for handlefriheden, men som Venstre og fredsbevægelsen var gået ind for. Fra russisk side var idéen at lukke Østersøen mod englænderne – først sent opdagede man, at det nok var farligere at være lukket inde sammen med tyskerne – og en russisk kontrolleret neutralisering af Danmark med visse interventionsmuligheder kunne være et velegnet redskab. Det fremgår ikke af artiklen, om forf. har ladet sig inspirere af efterkrigstidens idéer om Norden som atomvåbenfri zone.

Perioden op mod 1914 var også økonomisk interessant, som det fremgår af

Poulsen-Hansen og S.P. Jensens artikel om den danske landbrugsekspert C.A. Koefoeds medvirken i de russiske landreformer omkring århundredskiftet, og Bent Jensens artikel om de danske drømme om intensiv økonomisk forbindelse med Rusland, som brat afsluttedes med revolutionen. Men Rusland nåede faktisk at blive en vigtig partner i en kortere årrække for første og foreløbig sidste gang.

Denne smukke og velillustrerede bog er fremkommet på et tidspunkt, da den nye stærke interesse for Rusland – med en blanding af nysgerrighed, vindskibehed, hjælpsomhed og frygt – gør det naturligt at se tilbage på forhistorien og mulige paralleller. De foreliggende bidrag vidner om den pæne indsats, dansk forskning har ydet på dette felt i den seneste generation.

*Carsten Due-Nielsen*

Marginaljorder i fortid, nutid og fremtid. Udg. af Claus Bjørn, Per Grau Møller og Erland Porsmose. Odense University Studies in History and Social Sciences, vol. 162. Odense Universitetsforlag 1992. 192 s., ill.

Ved marginaljorder forstås arealer, som af naturmæssige, tekniske eller økonomiske årsager kun vanskeligt (eller slet ikke) lader sig opdyrke. Skiftende tiders brug af og syn på sådanne arealer var emnet for det 13. bebyggelsehistoriske symposium, der afholdtes ved Odense Universitet november 1991 under Landbohøjskole Selskab og Kartografisk Dokumentationscenters auspicer. Herfra foreligger nu en tværvideenskabelig rapport, der optrykker symposiets i alt 16 indlæg.

Tilgangen kan forekomme ahistorisk, for som Claus Bjørn påpeger i sin indledning, registrerer Dansk Sprognævn ordet »marginaljord« første gang i 1977. Bogens indhold dokumenterer imidlertid, at selv modeord – her et rigtigt planlæggerudtryk – kan afkaste en frugtbar historisk problemstilling.

Indledningsvis redegør Poul Erik Stryg for de økonomiske sammenhænge mellem bonitet, jordrente og marginaljord i nutidens landbrug og præsenterer en model for beregning af marginaliseringens omfang mod år 2004. På basis af sit arbejde med pollenanalyser skriver Bent Aaby om marginaljord og næringsstofstrategi gennem 6000 år, mens geologen Per Nørnberg beskriver de kemisk-geologiske faktorerers betydning for jordens dyrkningsværdi. Fælles for de tre indlæg er påvisningen af, at marginalbegrebet i relation til brugen af jorden er dynamisk eller relativt. Det er en konklusion, som arkæologerne og historikerne i de følgende indlæg i høj grad tager til sig og dokumenterer. Arkæologen Henrik Thrane betitler dog det lidet, han af kildemæssige årsager vil sige om marginaljord i oldtidens landbrug, som »randbemærkninger«, mens kulturgeografen Catharina Mascher vover et øje med påvisningen af, at skovbygderne i Vestsverige – der traditionelt er opfattet som marginale i dyrkningsmæssig henseende – fremviser betydelige spor af forhistorisk opdyrkning. I sit fortsatte, her historio-grafisk anlagte opgør med marginaljordstesen som forklaring på den senmiddelalderlige krise fastslår Niels Hybel, at et begreb som marginaljord »må udledes af komplekse sammenhænge mellem geografiske, institutionelle, miljømæssige,